

ПРОБЛЕМА ІСИХІЇ У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ЕСТЕТИЦІ АСКЕТИЗМУ

Андрій Царенок

Чернігівський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

(стаття надійшла до редакції – 31 березня 2017 р., прийнята до друку – 10.05. 2017 р.)

© Царенок А., 2017

У статті досліджується вчення про ісихію в його сутнісних зв'язках із візантійською естетикою аскетизму. Автор аналізує теоестетичні смисли ісихастської доктрини, згідно з якою досягнення стану безмовності постає суттєвим чинником преображення чуттів людини та сприяння спогляданню нею Абсолютної Краси. У статті використані методи узагальнення, систематизації та герменевтичного аналізу культури. Автор стверджує перспективу для подальшого вивчення аскетико-естетичної традиції християнського Сходу.

Ключові слова: *естетика аскетизму, візантійська естетична думка, чуттєва активність, ісихія, ісихазм.*

THE PROBLEM OF ISYCHIA IN THE ASCETICISM'S BYZANTINE AESTHETICS

Andrii Tsarenok

The aim of the article is to analyse the doctrine of isychia in the context of exploration of the Byzantine aesthetics of the asceticism. Using the scientific methods of generalization, systematization and hermeneutical analysis of cultural traditions, the author tries to point out important theological and aesthetical senses of hesychasm. Conventionally pointing out some dimensions of the Byzantine aesthetics of the asceticism, the author proposes to take into consideration existence of the gnoseological dimension, which is connected with understanding of human sensual activity. According to Christian ascetic aesthetics, cognition of the sensual (material) world must be realized with great caution: numerous sin-provoking impressions represent a real danger for people, who want to improve their soul being. That is why a well-known ascetic practice of severe aesthetic isolation, when a person tries to control his or her sensual activity and avoid to percept bad impressions, helps to improve person's good qualities. Such a useful practice assists in achieving hesychia, the particular state of one's soul, which helps believers in their search of God. The Byzantine ascetics' mystical experience proves that isychia is a

substantial factor of improving one's sensual activity: a true ascetic-hesychast receives ability to percept sensual reality righteously and even becomes able to enjoy the Absolute Beauty. Corresponding statements of the Byzantine theologians obviously have strong aesthetical senses (we cannot agree with opinions according to which the asceticism turns Christianity into a principally anti-aesthetical religion). Mentioned theological statements should be regarded as an important source for aesthetical discourse.

Key words: *the aesthetics of the asceticism, the Byzantine aesthetical thought, the sensual activity, the isychia, the hesychasm.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження визначається необхідністю подальшого вивчення історії розвитку вітчизняних культурних традицій і, зокрема, їхньої естетичної складової. При цьому важливим предметом історії української естетики постають візантійські джерела релігійно-естетичної думки Русі-України, студіювання яких варто здійснювати, приділяючи особливу увагу феномену аскетичної культури Візантії.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвиток вітчизняної та зарубіжної візантології традиційно супроводжувався посиленою увагою науковців до візантійської культури, а отже, й, у той або інший спосіб, до її естетичного аспекту. Невипадково вихід на рівень аналізу естетичних уявлень мислителів та митців Візантії ми знаходимо на сторінках праць історико-культурологічного та мистецтвознавчого характеру (наукові студії С. Абрамовича, С. Аверінцева, Н. Бейнза, Д. Беквіта, Л. Брег'єра, К. Каварноса, Я. Креховецького, В. Лазарева, О. Каждана, З. Удальцової). Власне візантійські естетичні рефлексії стають предметом вивчення в наукових працях В. Бичкова, В. Зубова, В. Личковаха, Г. Мет'ю, П. Міхеліса, молодого естетика Л. Усікової та ін.

Водночас, розвиток візантійської естетичної думки й досі залишається недостатньо дослідженим. Так, на більшу увагу дослідників заслуговує візантійська естетика аскетизму, зокрема, – її гносеологічний вимір, пов'язаний із осмисленням чуттєвого осягнення дійсності.

Постановка завдання. Метою статті постає аналіз учення про ісихію в контексті дослідження інтерпретації візантійськими аскетами чуттєвої активності людини.

Виклад основного матеріалу. Згідно з аскетико-естетичним ученням, успішна боротьба із чуттєвими спокусами постає однією із неодмінних умов духовного сходження. Водночас, християнськими мислителями визнається й нелегкість такої боротьби: їй заважає, з одного боку, власне пристрастність людини, посилювана впливами із зовні, а з іншого, – численність і різноманіття чинників перверзій чуттєвої активності. Сприйняття матеріальної дійсності є невід'ємною складовою земного життя особистості: осягаючи світ, вона досить часто перебуває під потужним «пресингом» шкідливих чуттєвих уражень. Це відчувають, передусім, ті шукачі досконалості, які мешкають у мирському середовищі, як правило,

сповненому багатьма приводами до втрати внутрішнього спокою, зосередження й молитовного настрою. Для ще немічної души належне протистояння спокусам є надзвичайно складною справою й, не випадково, вчення про подвижництво закликає людину до гранично можливого уникнення того, що, з огляду на, зокрема, свою привабливість (чи здатність уражати взагалі), може зашкодити її духовному зростанню. Проповідуваний таким чином *аскетичний ескейпізм*, як «утеча» від спокусливого, на наш погляд, безперечно, супроводжується *естетичним ізоляціонізмом* – обмеженням чинників дії зовнішнього світу на чуття подвижника, який прагне зосередитися на найголовнішому – покаянні, очищенні души та єднанні із Творцем.

Таке уникнення спокус чуттєвого світу, з точки зору аскетичного досвіду, являє собою важливий крок на шляху досягнення *ісихії* (від грец. ησυχία – «спокій», «тиша», «безмовність») – стану особливого внутрішнього спокою особистості, який стверджує її у Богоспілкуванні, (зокрема, сприяючи перетворенню молитви словесної на «умну», (а згодом і на безперестанну «сердечну») молитву), а отже, й допомагає з'єднатись із Божеством, стати споглядачем Його невимовної Краси та причетником Нествореного Світла.

Наважимося відзначити, що цей стан стає предметом роздумів (і (що важливо!), – предметом прагнень) усіх без винятку представників православної аскетичної культури Візантії. Ісихазм св. Григорія Палами та його послідовників стає досить примітною (і цілком закономірною) віхою утвердження цієї містичної традиції із яскраво вираженим естетичним характером, утім, безумовно, як зауважує мистецтвознавець М. Алпатов, «ісихія, мовчальництво – це давнє, споконвічне явище релігійного життя християнського Сходу. Протягом багатьох століть воно складало невід'ємну частину візантійської культури» [1, с. 194]. Ще радикальнішу позицію у вирішенні питання про час походження ісихастської культури займає о. І. Мейєндорф: «... корені ісихазму знаходяться в самій природі східного християнства і навіть християнства взагалі...» [14, с. 567], – на наш погляд, цілком вірно констатує цей видатний патролог.

Важливою умовою для досягнення стану ісихії, безперечно, постає усамітнення особистості (при чому, не обов'язково суто фізичне, оскільки, зрештою, «... втеча від світу полягає не в тому, щоб тілом бути поза світом, але щоб душею відірватися від пристрастя до тіла, не мати в себе ані міста, ані будинку, ані власності, ані товаришів, бути нежадібним, таким, що не хвилюється про кошти для життя, безтурботним, таким, що уникає будь-якого зношення з людьми, таким, що не знає людських правил, готовим приймати те, що карбується в серці Божественним ученням» [3, с. 38] (св. Василій Великий)). На думку дослідників А. Заздравнова та Л. Климової, «виявлення своєї причетності до Творця у практиці ісихазму є багатошаблевым, різноманітним за формами та підходами, але одне залишається незмінним: цей шлях має починатися зі збільшення дистанції між соціумом та віруючим» [8, С. 123-124]. Безперечно, таке дистанціювання

(що може тяжіти й до надзвичайної самоізоляції (згадаймо духовні практики пустельництва, стовпництва чи затворництва)) не зумовлене ненавистю аскета до інших людей: він віддаляється не стільки від суспільства, скільки від спокус, якими, на жаль, рясніє життя в миру. Його духовне вдосконалення є, водночас, і справжнім благом для суспільного буття. З цього погляду можна стверджувати, що подвижник віддаляється від суспільства заради, зокрема, й самого суспільства. При чому, як уже зазначалося, така ізоляція являє собою й ізоляцію естетичну: її наслідком стає зведення до мінімуму ледь не постійного тиску чуттєвого на чуттєвість, а отже, й на внутрішній світ особистості, що значно сприяє досягненню ісихійного стану.

Згаданий естетичний ескейпізм, уможливлуючи ісихію, виступає чинником суттєвого розширення обріїв релігійно-естетичного споглядання. Безмовність, тиша, мовчання, посилення зосередженості (в тому числі, й зосередженості молитовної) допомагають зробити життя людського духу, який прагне до Горішнього як до, зокрема, Абсолютної Краси, більш повноцінним. І зовсім невипадково в межах сучасного філософсько-естетичного дискурсу ведеться мова про «естетику ісихії» (В. Личковах, Л. Усікова) [12, с. 66] або про «естетику мовчання», яка має свою основу в традиціях ісихазму (В. Шелюто) [16, с. 470].

Прагнення до естетичної самоізоляції у візантійських подвижників могло спричинювати не лише «втечу» від суспільства, але й, тією чи іншою мірою, відчутне ухиляння від споглядання принад природи. Безперечно, як і наголошувалося раніше, естетика аскетизму не заперечує цінність прекрасного-у-світі, що здатне дарувати благочестиву насолоду та підносити до Бога розум і серце навіть духовно недосвідченої особистості. Втім, милування красою Всесвіту не являє собою головну мету короткотривалого людського життя й, окрім того, перетворюючись на самоціль, воно постає перешкодою на шляху пошуку Творця. Іншими словами, й у цьому випадку аскетико-естетична доктрина закликає до уникнення надмірності: схильність до зосередження на переважно (чи взагалі – на виключно) чуттєвому визнається пристрастю, здатною завдати душі людини шкоди (адже «... все, що робиться по пристрасті, шкодить душевній чистоті та стає на заваді Божественному життю» (Василій Великий)). Якщо ж узяти до уваги, що ознакою справжнього подвижництва є смирення, а отже, й принципова недовіра силі власної волі та постійне щире переконання у своїй духовній недосконалоості, то прагнення окремих шукачів Горішнього Світу не лише усамітнюватись, але й позбавляти себе можливості милування природою стає цілком зрозумілим. Як слушно зауважує відомий дослідник традицій християнського подвижництва С. Зарін, деякі аскети, які відрізнялися взагалі крайньою недовірою до себе самих та намагалися позбутися всіх можливих приводів до порушення спілкування з Богом, «іноді прагнули ізолювати себе, за можливістю, від усяких зовнішніх вражень і, зокрема, уникали навіть зупиняти свою увагу на прекрасних краєвидах природи через побоювання не впоратись із силою і живістю вражень, що сприймаються від неї...» [9,

С. 431-432]. Яскравий приклад такого самозречення ми знаходимо у розповіді про звершення однієї із монахинь давнини Матері Сарри. Ця подвижниця шістдесят років мешкала біля річки, «і жодного разу не нахилилася, щоб подивитися на неї» [6, с. 320].

Естетика аскетизму виявляє властиву їй принциповість: якою б не була благовидість природи, що оточує, наприклад, ченця-відлюдника, вона виступає лише допоміжним (і, зрештою, необов'язковим) засобом для духовного сходження. Так, св. Василій Великий, описуючи красу Понтійської пустині, відзначає, що головне для подвижника – це безмовності, можливе саме тут. «Безлічі квітів та пташок, що співають, нехай дивується хтось інший, а в мене немає вільного часу звертати на них увагу» («Лист до Григорія, друга») [3, С. 70], – категорично наголошує кападокійський аскет, виявляючи свою суворість та безкомпромісну відданість високим ідеалам чернецтва.

Вибіркове й обережне сприйняття матеріального світу, протистояння його принад, здатним звабити особистість, мовчання, зосередження й молитовний подвиг – такими постають чесноти, що їх проповідує ісихастсько-естетичне вчення. Роздуми візантійських подвижників неможливо уявити без притаманного їм звернення уваги на проблему «боротьби чуттів із чуттєвим» (св. Нил Синайський). При цьому, як уже, по суті, зазначалося, шукане аскетом усамітнення визнається надзвичайно дієвим засобом для здобуття перемоги над численними спокусами: «Хто живе в пустелі та в мовчанні, той вільний від трьох спокус: від спокуси слуху, язика та погляду; одна тільки в нього спокуса, – спокуса в серці» [6, с. 5], – мудро зауважує преподобний Антоній Великий.

Вражаючи своєю переконливістю проповідь ісихії як важливої умови духовного вдосконалення зустрічаємо й у дидактичній спадщині святителя Василя Великого. Необхідність «утечі», віддалення від мирського середовища для видатного мислителя-аскета є очевидною. Звісно, й «поза» усамітненням існує добро, однак, «...добре у світі перемішано зі злом і зле набагато перевищує собою добре» (лист до учня Хілона) [3, с. 114]. Світ рясніє спокусами: так, міське життя, за Василем, постає приводом до «тисячі зол» [3, с. 37]. Невипадково великий кападокієць приділяє безмовності настільки значну увагу: цей стан «...слугує для душі початком очищення, коли ані язик не вимовляє чого-небудь людського, ані очі не зайняті розглядом доброкольоровості та співрозмірності у тілах, ані слух не розслаблює душевного напруження слуханням пісень, складених для задоволення, або розмовами людей жартівливих та сміхотворних, що зазвичай за все більш ослаблює душевні сили. Розум, не розсіюючись по зовнішніх предметах та не відволікаючись світом під впливом відчуттів, входить до самого себе, а від себе сходить до думки про Бога...» [3, с. 39]. Поруч зі згаданим повчанням святого Антонія, цей фрагмент із листа Василя Великого до Григорія Богослова є стислим викладом тих засновків естетики аскетизму, що пов'язані з осмисленням ролі чуттєвості в житті людини. Притаманне пошукам ісихії уникнення шкідливих чуттєвих уражень

визнається мислителем потужною зброєю для боротьби із прихованим у душі злом. Заручившись допомогою справжньої безмовності, розум стає здатним із легкістю перемагати різні недоліки людського норову: на переконання Василя, «як неважко перемагати приборканих звірів, так бажання, гнів, страх, скорботи – ці отруйні звірі в душі, якщо приспані вони безмовністю, а не розпалюємо їх постійним роз'ярнням, зручніше долаються силою розуму» [3, с. 39].

Св. Григорій Ниський, проповідуючи ісихійю й наголошуючи на її значенні, згадує двох відомих праведників, які, завдяки перебуванню у стані безмовності, ствердилися в духовній досконалості, а саме: святих пророків Ілію та Іоанна Хрестителя. Ці оспівані в Біблії аскети «життям своїм особливо навчають тому, щоб утікав від світу ... той, хто вправляється у спогляданні невидимого, щоб, захопившись як-небудь спокусами, які походять від чуттів, не зазнати якої-небудь заплутаності й омани в судженні про істинне благо». Ще з ранньої юності Ілія й Іоанн поставили себе ніби вище за природу. Вони знехтували звичайним для людини піклуванням про їжу й пиття та ескейпічно віддалилися від гріховного середовища, «проводячи життя в пустелі, так що і слух їхній був віддаленим від шуму, і зір від спокус, і смак залишився простим і невибагливим; тому що потребу (їжі та пиття) обидва задовольняли чим не доводилось». Таке самообмеження, поєднане із безшлюбною цнотливістю, підкреслює Григорій, безумовно, сприяло їхньому духовному сходженню – сходженню, вочевидь, ісихастському за своєю суттю: «від того вдалині від мирського галасу вони й досягли великої тиші та спокою і вознеслися на ту висоту божественних дарувань, про яку відносно того та іншого з них згадує Писання» («Про дівство») [4, с. 320].

З точки зору естетики аскетизму, досягнуті внутрішній спокій та молитовне зосередження слід старанно оберігати: «перед-ісихійний» стан ще немічної душі легко втрачається за умови поновлення впливу на неї тих чуттєвих уражень, що розпалюють «приспані» пристрасті. Добре усвідомлюючи й цю небезпеку, Отці Церкви наголошують на необхідності посилюючого уникнення порушення безмовності. Невипадково суворість чернечих традицій Візантії виявляється й у тих випадках, коли мова йде про навіть тимчасовий вихід іноків за межі їхніх монастирів. Цей прикметний наголос здійснюється й у аскетико-естетичному вченні Василя Великого. У своїх «П'ятьох попередніх словах про подвижництво» кападокійський аскет звертається до ченців із недвозначним закликком якомога більше ухилитися від будь-якого виходу з обителі (звісно, не маючи на увазі залишення монастирських стін при виконанні послуху). Його повчання-пересторога характеризується категоричністю й неабиякою емоційністю: «Вийшов ти з келії? – залишаєш уже стриманість, поглядаєш на світ, зустрічаєш жінку блудницю, яка, причарувавши твій слух збудливими словами, твої погляди – красою обличчя, твій смак – смачними наїдками, ніби на уді, приведе до себе, і таким чином послабивши в тобі постійність любові до воздержання, розбестить собою», – попереджає святий Василій. На думку поборника

аскетичних звершень, перебування ченця у мирському середовищі шкодить його душі навіть тоді, коли скоєння гріха справою й не відбулося: «А якщо за допомогою Божою і зможеш уникнути її [блудниці – прим. А. Ц] тенет, то хоча повернешся до келії, однак вже не таким, яким вийшов, але розслабленим і хворобливим, не схильним до жодної доброї справи, і тільки із тривалим плином часу здатним повернутися до властивого тобі навику. Тебе буде непокоїти в помислах бажання того та іншого життя; і з великою тільки працею у стані будеш повернути перемогу душі» [7, С. 420-421]. Ці слова Василя Великого свідчать про, зокрема, усвідомлення ним сили впливу чуттєвих уражень на людську пам'ять. Образи сприйнятого під час перебування за межами монастиря, можуть часто непокоїти ченця, порушувати його внутрішній спокій, зосередженість та молитовність навіть за умови його чергового віддалення від спокус світу.

Значну увагу феномену ісихійї приділяє і св. Ісаак Сирін. Ескейпізм, як естетична самоізоляція особистості, визнається цим видатним подвижником неодмінною умовою духовного сходження. На його думку, «ніхто не може наблизитися до Бога, якщо не втече від світу». Висловивши настільки категоричне переконання, Ісаак одразу ж удається до уточнення: «втечею ж називаю не переселення з тіла, але відхід від мирських справ. У тому й чеснота, щоб людина не займала розуму свого світом». Досягнення ісихійї, а отже, й належна боротьба із пристрастями, унеможливорюються, якщо не звільнитися від пресингу чуттєвих уражень. «Серце не може перебувати в тиші й бути без мріянь, доки на людину діють чуття; тілесні пристрасті не приходять у бездіяльність і лукаві помисли не занепадають без пустелі» («Слово 1. Про зречення світу та про житіє чернече») [10, С. 8-9], – розмірковує Ісаак Сирін, пояснюючи значення усамітнення, подолання тиску з боку чуттєвого світу для власне духовного подвижництва.

Безумовно, подібні аскетико-естетичні ідеї ми зустрічаємо й у духовно-повчальній спадщині таких проповідників ісихазму, як преподобний Симеон Новий Богослов, для якого безмовність – це «найдосконаліша з подвижницьких чеснот», та святий Григорій Палама – автор твору із більш ніж показовою назвою – «Триади на захист священнобезмовних».

Проповідуваний цими та іншими мислителями християнського Сходу пошук ісихійї зіграв непересічну роль у ствердженні православної аскетичної культури (із її естетичною компонентою включно). Вчення про важливість «утечі» від спокус мирського середовища та протистояння потоку чуттєвих уражень шляхом його граничного обмеження не могло не позначитись на реаліях релігійного-культурного життя у Візантії (а також у, зокрема, Київській Русі). Ісихастське прагнення до естетичної ізоляції закономірно знаходило своє вираження в різних аскетичних і церковно-мистецьких практиках: так, як зауважує український естетик і культуролог В. Личковах, «практика риття печер та відкриття підземних церков й монастирів навіяна духом ісихазму...» [13, с. 161]. Примітно, що до пошуку безмовності могли вдаватися не лише представники кліру й чернецтва, а й благочестиві миряни (саме таким віруючим був, наприклад, уродженець міста Любеч Антипа –

майбутній преподобний Антоній Печерський, який перебуваючи на святій горі Афон, «пізнав філософсько-релігійні глибини ісихазму (духовної практики мовчазної молитви й аскетичного життя)», а згодом привіз цю традицію до Київської Русі [13, с. 161]).

Звісно, що аскетична вимога Отців Церкви щодо гранично обережного використання чуттів (що навіть сягає рівня естетичної ізоляції) не свідчить про визнання їх непотрібності. Не тільки людська здатність сприйняття, але й соматичне буття в цілому в межах естетики аскетизму не осмислюються негативними як такі. Все у власне тілі є добрим і не заслуговує критики: «володій собою, і з усіх членів жоден не стане негідним... Причиною гріха є не члени, але ті, які роблять погане використання членів. Творець же членів Премудрий», – зауважує святий Кирил Іерусалимський в «Огласительних словах» [11, с. 36].

Наведені аскетико-естетичні застереження не заперечують високої оцінки здатності чуттєвого пізнання дійсності, яка присутня у візантійських теологічних творах. Вимога, що висувається до володарів такої здатності, полягає у контролі за тим, що саме сприймається; людські чуття можуть і повинні сприяти духовному вдосконаленню, варто вірно ними скористатися. Аскетизація естетичних пошуків у Візантії не означає їхню «деестетизацію»: навіть закликаючи до естетичної самоізоляції, патристико-естетична доктрина не зневажає чуттєвого потенціалу людини. Невипадково в духовній спадщині християнських мислителів неабияка увага приділяється здатності відчувати та її перевагам. Так, святий Василій Великий звертається до розгляду сприйняття дійсності за допомогою зору: «із чуттєвих наших органів найясніше уявлення про те, що відчувається, має зір» [цит. за: 2, с. 157], – переконаний Великий кападокієць.

Водночас, візантійське аскетико-естетичне (і, безперечно, гносеологічне) вчення віддає належне й іншим людським чуттям (безперечно, якщо мова йде про їх належне використання). В цьому нас переконують, зокрема, показові роздуми святого Григорія Ниського про слух, наведені в одній із його проповідей. Мислитель добре усвідомлює необхідність духовного повчання пастви: «цілком прекрасно і вельми корисно розповідями про чесноти жити юнаків і укріплювати мужів». При цьому «слух є вид чуття найкорисніший і не менш, ніж зір, здатний слугувати до навчання; адже через вуха ясно вводить вчення до душі, і не є важливим те, добрі чи погані чути розповіді. Кажуть, які вони, такі з необхідністю від них бувають і уявлення в думках, а розмірковування та постійне споглядання розумом приводить людину до бажання робити те, про що вона мислить...» («III Похвальне слово Святим сорока Мученикам, виголошене у храмі їхньому») [5, с. 241].

Мирське життя, сповнене численних спокус, як правило, заважає людині належним чином реалізувати свій чуттєвий потенціал, деформує чи вщент руйнуючи процес духовного вдосконалення взагалі. Однак, як переконує досвід естетики аскетизму, з Божою допомогою саме духовний подвиг особистості (супроводжуваний, зокрема, її естетичною

самоізоляцією) сприяє не лише уникненню чуттєвих перверзій, але й відновленню належного стану здатності чуттєвого сприйняття, набуттю нею принципово нової якості.

У розумінні відомого дослідника аскетизму С. Хоружого, тема про перетворення людських чуттів – «одна з наскрізних тем ісихастської антропології» [15, с. 56]. Ця в цілому справедлива констатація все ж вимагає суттєвого уточнення: осмислення Отцями Церкви вражаючої зміни, яка відбувається із чуттєвим потенціалом особистості під час її містичного спілкування зі світом Надприродного, здійснюється не лише у площині суто антропологічних рефлексій (що, мабуть, має на увазі й сам С. Хоружий). На разі ми маємо справу із виявом цільності, нон-дискретності уявлення, зокрема, візантійських мислителів про релігійний досвід подвижника. Їхні власне антропологічні роздуми перебувають в органічному взаємозв'язку і, навіть більше, – в єдності із роздумами онтологічного, етичного, гносеологічного та, безумовно, естетичного характеру (до речі, не слід забувати, що чуттєве осягнення дійсності постає одним із класичних предметів естетичної теорії). Виділення цих (та й інших) аспектів осмислення Отцями проблеми перетворення чуттів, все ж залишається умовним з огляду на означену цільність учення про релігійно-містичне піднесення особистості. Втім, на наше переконання, й у цьому випадку не можна не звернути увагу на, принаймні, доволі відчутне естетичне «забарвлення» відповідних богословських споглядань.

З погляду візантійської аскетичної доктрини, у містичному єднанні з Богом бере участь *уся* людина як така – причетним до Божественного стає як невидиме, так і видиме (тілесне) начала людського ества. І прикметно, що в «містичному житті, в подвизі чуттєві сприйняття людини зовсім не залишаються осторонь. Вони беруть участь у духовному процесі, але самі при цьому змінюються, зазнають особливого витончення і розширення: «відкриваються», доповнюючись деяким духовним виміром, роблячись «духовними» або «розумними» чуттями...». Всі без винятку чуття особистості подвижника перетворюються, доповнюються «деякою надприродною властивістю» [15, с. 147].

Окрилена благодаттю, чуттєвість шукача Горішнього зазнає радикальних змін; згідно з аскетико-естетичним ученням, вона стає невразливою для шкідливих для душі вражень. Лише духовне вдосконалення допомагає особистості вірно сприймати й оцінювати земну красу: іншими словами, саме преображення душі й тіла подвижника уможливорює належне (а отже, справжнє) естетичне споглядання ним світу. В естетиці аскетизму наголошується на залежності наслідків милування дійсністю від висоти духовного рівня людини, її безстрастя. Власне внутрішня чистота допомагає належному сприйняттю чуттєвої дійсності.

Досягнення естетичного споглядання такого рівня, безперечно, вважається дуже нелегкою, але й не неможливою справою. Естетика аскетизму, по суті, вражає цікавим висновком, що може видатися парадоксальним для профанної свідомості, – одним із чинників розвитку

здатності належного естетичного сприйняття дійсності виступає якраз естетична ізоляція особистості. Ісихійя уможлиблює гідне споглядання краси матеріального світу, сприяючи, зокрема, згаданому преображенню чуттєвого потенціалу людини, і, водночас, – ствердженню істинного подвижника у спогляданні Краси Найвищої.

Висновки. Невід’ємною складовою аскетико-естетичного вчення постає проповідь «утечі» від спокус світу, що передбачає, зокрема, естетичну ізоляцію особистості. Зведення до мінімуму (й нерідко – до граничного мінімуму) чуттєвих уражень постає суттєвим засобом для досягнення подвижником ісихійї – стану особливого внутрішнього спокою, що сприяє молитовному настрою та й, узагалі, Богоспількуванню. З цієї точки зору, естетика аскетизму, водночас, постає й ісихастсько-естетичною доктриною. Гідне перебування в безмовності визнається її представниками важливим чинником радикальних змін у царині людської чуттєвості, її преображення: завдяки дії благодаті, яка дарується Творцем, увесь чуттєвий потенціал особистості аскета стає, з одного боку, невразливим для шкідливих уражень від видимого світу, а з іншого, – здатним належно сприймати навколишню дійсність та споглядати Абсолютну Красу. Врахування відповідних ідей утверджує перспективи об’єктивного дослідження аскетико-естетичної традиції православного Сходу, яке уможлиблює спростування стереотипного звинувачення християнства у принциповому антиестетизмі.

1. Алпатов М. В. *Искусство Феофана Грека и учение исихастов* / М. В. Алпатов // *Византийский временник*. – 1972. – Т. 33. – С. 190-202; 2. Бычков В. В. *Образ как категория византийской эстетики* / В. В. Бычков // *Византийский временник*. – 1973. – Т. 34. – С. 151-168; 3. *Василий Великий, св. Письма* / *Святитель Василий Великий*. – М.: *Издательство Московского Подворья Свято Троицкой Сергиевой Лавры*, 2007. – 560 с.; 4. *Григорий Нисский, св. Творения* : в 8 т. / *Святитель Григорий Нисский*. – М. : *Типография Т. Готье*, 1861 – . – Т. 7. – 1865. – 536 с.; 5. *Григорий Нисский, св. Творения* : в 8 т. / *Святитель Григорий Нисский*. – М. : *Типография Т. Готье*, 1861 – . – Т. 8. – 1866. – 542 с.; 6. *Достопамятные сказания о подвижничестве святых и блаженных Отцев*. – СПб.: *Типография Королева и Комп.*, 1855. – 375 с.; 7. *Древние иноческие уставы* / *Собр., коммент. Еп. Феофана*. – М.: *Типо-литография И. Ефимова*, 1892. – 653 с.; 8. *Заздравнов А. Апология исихазму, або Витоки нової духовності* / *А. П. Заздравнов, Л. Ю. Климова* // *Філософська думка*. – 2005. – № 2. – С. 121-129; 9. *Зарин С. М. Аскетизм по православно-християнському учению : этико-богословское исследование* / *С. М. Зарин*. – М. : *Паломник*, 1996. – 693 с.; 10. *Исаак Сирий, преп. Слова подвижнические* / *Преподобный Исаак Сирий*. – М. : *Лепта Книга; Симферополь : Родное Слово*, 2012. – 800 с. – (*Путь святости. Вып. 8*); 11. *Кирилл Иерусалимский, св. Из Огласительных слов* / *Святитель Кирилл Иерусалимский* // *Журнал Московской Патриархии*. – 1986. – № 2. – С. 33-37; 12. *Личковах В. А. Греко-слов’янський діалог культур : Статті. Есеї. Акрівірші* / *В. А. Личковах*. – Чернігів : *Видавець Лозовий В. М.*, 2014. –

112 с.; 13. Личковах В. А. *Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури* / В. А. Личковах. – К. : ПАРАПАН, 2011. – 196 с.; 14. Мейендорф И., прот. *История Церкви и восточно-христианская мистика : Сб. трудов / протоиерей И. Мейендорф ; [сост. и общ. ред. И. В. Мамаладзе].* – М. : Институт ДИ-ДИК ; Православный Свято-Тихоновский богословский институт, 2000. – 576 с. – (Серия “Древо”); 15. Хоружий С. С. *К феноменологии аскезы* / С. С. Хоружий. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 1998. – 352 с.; 16. Шелюто В. М. *Сакральне як естетичний феномен в мовному просторі духовної культури* / В. М. Шелюто // *Історія філософії у вітчизняній духовній культурі* / Відп. ред. Г. Аляев, Т. Суходуб. – Полтава : ТОВ “АСМІ”, 2014. – С. 464-474.

1. Alpatov M. V. *Iskusstvo Feofana Greka i uchenije isihastov* / M. V. Alpatov // *Vizantijskiy vremennik.* – 1972. – Т. 33. – С. 190-202; 2. Bychkov V. V. *Obraz kak kategorija vizantijskoj estetiki* / V. V. Bychkov // *Vizantijskiy vremennik.* – 1973. – Т. 34. – С. 151-168; 3. Vasiliy Velikiy, sv. *Pis'ma* / Sviatitel' Vasiliy Velikiy. – Moskva : Izd-vo Moskovskogo Podvorja Sviato Troitskoj Sergijevoj Lavry, 2007. – 560 s.; 4. Grigoriy Nisskiy, sv. *Tvorenija: v 8 t.* / Sviatit'el' Grigoriy Nisskiy. – Moskva : Tipografija T. Got'e, 1861. – – Т. 7. – 1865. – 536 s.; 5. Grigoriy Nisskiy, sv. *Tvorenija: v 8 t.* / Sviatit'el' Grigoriy Nisskiy. – Moskva : Tipografija T. Got'e, 1861. – – Т. 8. – 1866. – 542 s.; 6. *Dostopamiatnye skazaniya o podvizhnichestve sviatyh i blazhennyh Otsev.* – St. Petersburg : Tipografija Koroleva i Komp., 1855. – 375 s.; 7. *Drevnije inocheskije ustavy* / *Sobr., komment. Ep. Feofana.* – Moskva : Tipo-litografija I. Jefimova, 1892. – 653 s.; 8. Zazdravnov A. *Apologija isyhazmu, abo Vytoky novoji duhovnosti* / A. P. Zazdravnov, L. Y. Klymova // *Filosofs'ka dumka.* – 2005. – № 2. – С. 121-129; 9. Zarin S. M. *Asketizm po pravoslavno-hristianskomu ucheniju: etiko-bogoslovskoje issledovaniye* / S. M. Zarin. – Moskva : Palomnik, 1996. – 693 s.; 10. Isaak Sirin, prep. *Slova podvizhnicheskije* / *Prepodobnyj Isaak Sirin.* – Moskva : Lepta Kniga; Simferopol' : Rodnoje Slovo, 2012. – 800 s. – (Put' sviatosti. Vyp. 8); 11. Kirill Ierusalimskiy, sv. *Iz Oglasitel'nyh slov* / Sviatitel' Kirill Ierusalimskiy // *Zhurnal Moskovskoj Patriarhii.* – 1986. – № 2. – С. 33-37; 12. Личковах В. А. *Греко-словянськы діалог культур ; Стати. Есеї. Акровірши* / В. А. Личковах. – Чернігів : Вydavets' Lozovyy V. M., 2014. – 112 с.; 13. Личковах В. А. *Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури* / В. А. Личковах. – Київ : PARAPAN, 2011. – 196 с.; 14. Мейендорф И., прот. *История Церкви и восточно-христианская мистика : Сб. трудов / протоиерей И. Мейендорф ; [сост. и общ. ред. И. В. Мамаладзе].* – Moskva : Institut DI-DIK : Pravoslavnyi Sviato-Tihonovskiy bogoslovskiy institut, 2000. – 576 s. – (Серия “Древо”); 15. Хоружий С. С. *К феноменологии аскезы* / С. С. Хоружий. – Moskva : Izd-vo gumanitarnoj literatury, 1998. – 352 s.; 16. Sheliuto V. M. *Sakral'ne jak estetychnyj fenomen v movnomu prostori duhovnoji kul'tury* / V. M. Sheliuto // *История философии у вичизняній духовній культурі* / Відп. ред. Г. Аляев, Т. Суходуб. – Poltava : TOV “ASMI”, 2014. – С. 464-474.

